

seriile
de utor
HUMANITAS

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecvență a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale. Volume publicate la Humanitas: *Două secole de mitologie națională* (1999); „*Germanofilia*“. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010); *Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010; traduceri în maghiară, engleză, germană, poloneză); *Între inger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004); *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2008); *Jules Verne. Paradoxurile unui mit* (2005); *Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005); *Mitul democrației* (2003); *Mitul longevității. Cum să trăim 200 de ani* (1999; traducere în engleză); *Napoleon III cel neiubit* (2008); *Occidentul. O interpretare istorică* (2007); *Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze* (2005; traducere în engleză); *Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006; traducere în coreeană); *România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005; traduceri în engleză și franceză); *Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit* (1999, 2007; traducere în japoneză); *Tinerete fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006); *Franța. Hegemonie sau declin* (2010); *Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010).

LUCIAN
BOIA

DOUĂ SECOLE
DE MITOLOGIE
NAȚIONALĂ

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Horia Gănescu
Coperta: Andrei Gamarț
Tehnoredactor: Luminița Simionescu
Corector: Elena Stuparu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 1999, 2011

ISBN 978-973-50-2399-7
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Cuvânt înainte

Națiunea este unul dintre marile mituri ale epocii moderne. Alături de ideea progresului și de multiplele ei derivate: revoluția, democrația, comunismul... Sunt credințe care au pus lumea în mișcare, religii ale vremurilor noi. Imaginarea solidarităților de tip național constituie poate trăsătura cea mai caracteristică a istoriei ultimelor două secole, a unui frământat sfârșit de mileniu. Începutul noului mileniu vine și cu această întrebare: și-a epuizat oare națiunea posibilitățile, și-a îndeplinit până la capăt misiunea istorică, sau mai are încă un rol de jucat, într-o lume în rapidă schimbare dar incapabilă deocamdată să-i pună ceva similar în loc?

Trebuia să mă opresc la un moment dat asupra națiunii, în panorama tot mai diversă a imaginarului și a miturilor pe care o completez de la o carte la alta. Unele incursiuni parțiale în terenul mitologiei naționale mi-au fost prilejuate de analiza reprezentărilor istorice românești (în *Istorie și mit în conștiința românească*) sau de punerea în discuție a condiției discursului istoric în genere (în *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*). Națiunea și istoria întrețin raporturi privilegiate. A venit acum momentul sintezei.

N-am socotit necesar să fac operă de erudiție, reluând și rezumând o bibliografie imensă. Mărturisesc că mă preocupă mai mult mecanismul decât detaliile. Am încercat să întocmesc un model. Inevitabil am procedat la simplificări. Chiar dacă trimiterile la cazurile particulare sunt frecvente, lucrarea nu este consacrată națiunilor, ci națiunii. Nu mitologiilor naționale, ci mitologiei naționale. Imaginarului național i se suprapune, ca în orice privire asupra lucrurilor, imaginarul reconstrucției pe care o propunem. Dar nici o definiție, nici o teorie, nici o idee, nici un fel de înțelegere a lumii nu ar putea să existe în afara unui proces de abstractizare, de detașare până la un punct de lumea pe care vrem s-o reprezentăm și s-o explicăm. Altă cale nu există. Nu putem decât aproxima realitatea. Este limita oricărui demers intelectual; este însă și farmecul nesfârșitelor căutări. Nimeni nu are cum să dea soluții definitive. Putem doar spera să îmbogățim cu încă o imagine ineputabilul caleidoscop al reprezentărilor noastre.

Rețete de fericire

Istoria omenirii reunește în fapt două istorii: istorii succesive, îmbinate, dar care nu se aseamănă. În cea dintâi oamenii au trăit strâns grupați în comunități restrânse. Chiar marile imperii, conglomerate monstruoase, nu făceau decât să acopere structuri de viață predominant locale. Timpul se scurgea încet, imperceptibil. Sentimentul era al unei lumi mereu aceeași, cel puțin în datele ei fundamentale. O lume organică, fără rupturi, fără invenții susceptibile să modifice radical datele existenței.

Apoi lucrurile încep să evolueze spre o lume deschisă, și să se miște din ce în ce mai repede. Aceasta este modernitatea. Proces intrat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea într-o fază de accelerare, amplificată până astăzi, generație după generație. Structurile tradiționale s-au fisurat, apoi s-au năruit. Ce oare avea să le ia locul? Omenirea a intrat în era invențiilor. Față de lumea tradițională, *dată* (nu în sens absolut, dar oricum în sensul transmiterii aproape nealterate a fondului de civilizație de la o generație la alta), lumea modernă este *inventată*, inventată fără încetare.

O dată cu invențiile intrăm însă într-o logică nouă, dominată de neprevăzut. O idee este doar o idee. Cum are să

funcționeze ea o dată prinsă în angrenajul social, nimeni nu poate prevedea cu adevărat. Construim fără încetare cea mai bună dintre lumi, cu riscul de a nimeri peste cea mai rea.

În fond, spre ce năzuim? Spre două mari țeluri: ființă fragilă, pândită de moarte, împresurată de neant, omul are nevoie mai presus de orice de *protecție* și de *speranță*. Toate alcătuirile umane, efective sau imaginare, își propun să rezolve cât mai eficient această dublă necesitate.

Cu siguranță că cele mai simple și mai funcționale soluții de apărare sunt cele oferite de formele elementare de coeziune socială, celulele alcătuitoare ale societăților primitive și, într-o măsură încă apreciabilă, ale lumii pre-tehnologice. Familia, tribul, clanul, comunitatea rurală — solidarități primare, apropiate — îl prind pe individ ca într-o carapace, limitându-i drastic libertatea, dar asigurându-l în fața neprevăzutului. Simplitatea și coerența raporturilor interumane se prelungesc în raporturi nu mai puțin simple și coerente cu lumea „cealaltă“. O lume transcendentă responsabilă de ordinea lumii materiale și de destinul omului. Un mecanism închis și perfect. Totul se leagă și totul are sens. Nimic nu rămâne în afara sistemului. Este lumea de care ne-am eliberat. Lumea pe care am pierdut-o.

Nimic nu rezistă la uzura timpului. Secol după secol, istoria a erodat sistematic structurile simple și închise de solidaritate, împingându-i pe oameni într-o lume din ce în ce mai mare și mai puțin coerentă. Un curs lent mai întâi, apoi intrat, o dată cu modernitatea, într-o fază de accelerare. Mașinăria socio-economică a ultimelor secole — industria, comerț, căi ferate, migrații, urbanizare — a măcinat

fără cruțare construcțiile tradiționale. Peste tot cercurile protectoare se estompează și se pierd în structuri tot mai largi și mai impersonale. Oamenii devin mai liberi dar și mai dezorientați. Erau obișnuiți să meargă pe un drum, unul singur, deja trasat, acum li se deschid în față o mulțime de drumuri potențiale. Trebuie să aleagă, trebuie să inventeze. Lumea veche era, preponderent, prinsă în datele naturale ale existenței (cu adăugiri și adaptări limitate, care nu afectau „ecosistemul“). Lumea nouă cuprinde, pe zi ce trece, o doză tot mai mare de artificialitate: este pe cale să devină o lume artificială.

Nici cerul nu se mai vede la fel de limpede din metropolele lumii moderne. Proiecțiile transcendente se diversifică și se complică pe măsura diversificării și complicării lumii. Declinul credințelor religioase tradiționale este incontestabil, însoțind declinul structurilor sociale tradiționale. Chiar acolo unde credința se păstrează, nu mai prezintă intensitatea de odinioară, naturalețea gesturilor cotidiene și acea firească întrepătrundere dintre viața de aici și cea de dincolo, care încărcă lumea cu sens. În plus, fiecare tinde să creadă în felul lui; foarte mulți credincioși de astăzi ar fi fost considerați eretici potrivit normelor de acum câteva secole.

Și totuși, nu s-a întâmplat ceea ce anunțau raționaliștii (gândind mult prea rațional, adică deloc rezonabil), și anume dispariția apropiată a religiei, sub loviturile necruțătoare ale științei și libertății de gândire. Ceea ce s-a petrecut, în contextul refluxului credințelor tradiționale, dovedește, paradoxal, nu renunțarea omului la idealurile religioase, ci, dimpotrivă, esența fundamental religioasă,

indestructibil religioasă, a spiritului uman. Mai întâi, chiar în zona cea mai afectată de consecințele revoluției științifice și tehnologice — spațiul occidental de civilizație — credința și practicile religioase se mențin la un nivel încă semnificativ. Restul însă — și acesta este punctul cel mai interesant — nu s-a pierdut, ci s-a reinvestit. Proiecte și concepte de factură laică, adesea chiar agresiv laice, au fost marcate cu pecetea sacralității. Știința, progresul, viitorul, „societatea de mâine“ au ajuns să fie divinizate, într-un spirit apropiat de al milenarismelor religioase medievale. Omul însuși s-a lăsat tentat de „autodivinizare“, în așteptarea transfigurării sale în „supraom“ sau „om nou“. Mai cu seamă ideologiile totalitare ale secolului din urmă au fost manifestări tipice de religiozitate militantă, fără Dumnezeu, dar cu promisiunea fermă a împlinirii omului în această lume. Pentru alții, cerul s-a populat cu extraterestri, așezați în locul sfinților. Și așa mai departe ...

Există în om ceva chiar mai adânc decât credința religioasă în sensul strict al termenului (ea însăși, sub forma diverselor ei manifestări, databile istoricește, un „derivat“ și nu un dat originar). Este setea de absolut, obsesia depășirii limitelor derizorii ale existenței și înălțării în transcendent. *Trebuie* să fie un scop mai înalt și viața *trebuie* să însemne mai mult decât apare la prima vedere. Neînsemnată altminteri, fiecare existență capătă sens prin raportarea la un sistem de valori de esență superioară. De aici decurg toate: religiile, știința, neîntreruptele căutări, aventura speciei umane.

Am pornit foarte de departe pentru a ajunge la punctul precis al discuției: intrarea pe scena istoriei a națiunilor.

Națiunea este un concept cu încărcătură masivă și simbolică, și aceasta deoarece s-a așezat la un moment dat în cadrele acelor structuri esențiale și perene ale spiritului uman la care tocmai m-am referit. Cariera ei începe atunci când vechile cercuri de sociabilitate nu mai fac față complexității noii faze istorice. *Ceva* trebuia să le ia locul, să li se suprapună, ceva nu gata făcut, ci *construit*, în stare să adune laolaltă și să sudeze segmente sociale dispartate, dar chemate să funcționeze împreună. În măsura în care structurile tradiționale nu-și mai puteau îndeplini convenabil rolul de a-i reuni pe oameni într-un sistem coerent, alternativa la națiune ar fi fost anarhia generalizată. Aceeași funcție, de adunare și consolidare, a îndeplinit-o, desigur, și statul modern. Simplul mecanism instituțional nu ar fi fost însă de-ajuns. Era nevoie, mai presus de toate, de un sentiment, de o credință. Nimic durabil nu s-a construit vreodată numai prin forță. Națiunea este așadar prin excelență formula de solidaritate și de identitate proprie epocii moderne. Dar nu numai atât. A fost și una dintre principalele beneficiare ale transferului de sacralitate. Nu doar un concept sau un sistem socio-politic, ci, în egală măsură, o religie. O religie potrivit căreia umanitatea este alcătuită (prin voință divină sau dispunere naturală) din entități naționale, istoria are să se împlinescă, în universalitatea ei, prin fiecare națiune în parte, iar individul, la rândul-i, nu se poate mântui decât în interiorul propriei națiuni, ca parte infimă a unui destin colectiv. Poate nici o altă invenție umană nu a cuprins atâta concentrare de sens ca națiunea.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
Rețete de fericire	7
Mai presus de orice	13
Voința de a fi	21
Istoria în sprijinul națiunii	32
Când patria ne cheamă sub drapel	45
Sfârșitul Europei?	51
O națiune — o limbă	69
O lume împărțită în națiuni	76
„Deutschland über alles“:	
avatarurile modelului german	90
Principii concurente	103
Astăzi, încotro?	110
Concluzii: despre părțile mai bune ale națiunii și unele considerații despre viitor	123
<i>Notă bibliografică</i>	131